

Правові питання регулювання політичного конфлікту можуть бути предметом розгляду і пленарних засідань законодавчого органу країни.

Питання управління політичних конфліктів *на міжнародному рівні здійснюють міжнародні організації* (ООН, особливо її підрозділи; НАТО, ПАРЕ та ін.).

Отже, які ж основні способи чи шляхи розв'язання конфліктів? Нема універсальних способів на всі випадки. Найкращі ті, які в тій чи іншій ситуації будуть сприяти розв'язанню і завершенню конфлікту.

3.3. Виборчі системи і процеси

3.3.1. Вибори в історії людства

Вибори та голосування як способи народоправства, прийняття спільнотою рішень, обов'язкових для всіх, практикуються в історії людства здавна. В стародавні часи створення публічної влади та її функціонування ґрунтувалися на виборності кращих (старших, мудріших, сильніших) членів общини для управління суспільним життям. Це так звана первіснообщинна демократія. Саме на родовій раді, сході дорослих співродичів первісні люди обирали тих, хто має управляти общиною. Первісні форми народного волевиявлення полягали, зокрема, в тому, що на племінній сходці люди криком схвалювали або відхиляли якусь пропозицію чи рішення ради старійшин. Народні збори й виявлення спільної волі голосуванням на них, вотування (лат. *votum* — спільна думка, бажання, воля) — це прояви прямої або безпосередньої демократії.

Витоки представництва, коли громадянин делегує шляхом виборів свої владні повноваження, можна віднайти в політичній історії *Стародавньої Греції та Стародавнього Риму*. Представницька демократія — це така форма народоправства, за якої громадяни не беруть безпосередньої участі в управлінні спільнотою й розв'язанні загальних питань, а доручають це своїм представникам (делегатам, депутатам), уповноважують

їх репрезентувати їхні інтереси, делегують своє право на належну їм частку влади і, через своїх обранців, впливають на управління державою. В Стародавніх Афінах виборними були такі соціальні інститути: рада чотирьохсот (реформи Солона), а потім п'ятисот (реформи Клісфена), геліея (суд присяжних), магістратура.

Центральними органами Римської республіки (509 р. до н.е.) були: сенат, який обирався громадянами, народні збори, магістрати, народні трибуни. Голосування після обговорення питань у сенаті проводили, розводячи голосуючих у різні боки (дещо схоже голосування в сучасному англійському парламенті). До речі, саме від тих часів походить саме поняття “кандидат”. У Давньоримській республіці громадянин, котрий претендував на високу державну посаду, надягав білий одяг (латинською мовою *candida*) і ходив вулицями, закликаючи громадян віддати за нього свої голоси.

Елементи виборності органів врядування та колективного волевиявлення можна прослідкувати й у суспільствах *доби Середньовіччя*. Перші парламенти, куди громадяни обирають своїх представників, виникають в Європі в XI—XIV ст. (кортеси в Іспанії, генеральні штати у Франції, парламент в Англії). Слово “парламент” походить від французького “*parole*” — говорити, висловлювати думку.

Першим європейським парламентом, що запрацював на постійній основі, був *парламент Англії* (наприкінці 90-х років XIII ст. почав діяти регулярно). В 1352 р. парламент розділився на дві палати: верхню — спадкову палату лордів і нижню — палату обшин. А в 1689 р. з прийняттям “Білля про права” він остаточно дістав законодавчі права.

У Франції *перші Генеральні штати* були скликані Філіпом IV Красивим і були лише дорадчим органом, не маючи реальної влади. Крім цього, на відміну від Англії, представницькі збори у Франції скликають нерегулярно: з 1421 по 1439 рр. діють постійно, востаннє скликали в 1614 р., і потім лише в 1789 р. Від сучасних представницьких органів середньовічні станово-представницькі збори відрізнялися такими ознаками: 1) їх становий характер; 2) обмеженість прав, які, зазвичай, не були закріплені законом, в тому числі і права законодавчої ініціативи; 3) відсутність єдиних правил виборів

представників від станів; 4) рекомендаційний, а не обов'язковий характер прийнятих рішень; 5) нерегулярність скликання; 6) обов'язковість виконання наказів виборців (імперативний мандат).

Незважаючи на те, що станово-представницькі збори виникли ще в XII ст., вибори як ліберально-демократичний спосіб організації взаємовідносин політичної влади і громадян поширюються в деяких країнах Європи та США лише з XVIII ст. Однак то були не ті вибори, які ми звикли бачити сьогодні. Більше того, історія цілого ряду країн Старого Світу (Англія, Франція та ін.) показує постійну боротьбу різних соціальних груп суспільства за свої виборчі права.

В Англії на початку XIX ст. процес обирання до парламенту відбувався за досить примітивними правилами. Перш за все великі міста не мали своїх представників у парламенті, а так звані “гнилі містечка”, які ледь існували, обирали свого представника. Це було зручно тим, хто міг купувати голоси виборців. Були такі міста, де виборчим правом користувались лише власники будинків, підкупивши яких, можна було забезпечити собі обрання. В іншому місті виборцями визнавали лише тих, хто міг варити собі гарячу їжу. Бувало й таке, що обирали тільки мер та правляча корпорація, тобто 15—20 чоловік.

Перша виборча реформа в Англії відбулася в 1832 р. Даною реформою були ліквідовані “гнилі містечка” і створені нові виборчі округи в нових промислових містах. Робітники не дістали виборчих прав, останніми були наділені тільки ті, хто є сплатниками високого прибуткового податку.

Друга виборча реформа відбулася в 1867 р. за підтримки лідера консерваторів А. Дізраелі. Реформі передували організовані виступи громадян, які боролись за свої виборчі права. В 60-х роках була утворена “Ліга реформ”, об'єднання, головна мета діяльності якого — загальне виборче право для чоловіків від 21 року. 22 липня 1866 р. в лондонському Гайд-парку прошла масова демонстрація на підтримку виборчих реформ. З осені рух набуває масового характеру: в Манчестері на мітингу — 300 тис. чол., у Бірмінгемі — 250 тис. чол., у Глазго — 200 тис. чол. тощо. Виходячи з того, що реформа була неминучою, уряд приймає новий виборчий закон. Даний закон знижував

майновий ценз і збільшував кількість виборців з 1 млн. чол. до 2,5 млн. чол. за рахунок дрібної буржуазії і найбільш забезпечених робітників. У законі зберігся цілий ряд обмежень у виборчих правах.

Третю виборчу реформу проводить уряд У. Гладстона в 1884 р. Ця реформа надала право голосу робітникам, які наймають квартиру в сільській місцевості, і дрібним орендаторам.

Фактично в той же час, відповідно до Конституції Германської імперії (1871 р.), було проголошено загальне виборче право, але до виборів не допускалися жінки, військовослужбовці, молодь до 25 років і т.д. В Пруссії, яка займала 2/3 території імперії, діяла трикласова виборча система, коли 1 голос юнкерства прирівнювався до 10 голосів робітників. Навіть Бісмарк назвав цю систему “насмішкою над здоровим глуздом”.

Тільки в ХХ ст. *принцип загального виборчого права* починає успішно втілюватись в життя. В Англії, наприклад, з 1918 р. право голосу дістали всі чоловіки від 21 року і жінки від 30 років. Сучасні суспільно-політичні вибори, формування органів влади та державного управління шляхом вільного і загального волевиявлення громадян стали незаперечною цінністю суспільства ХХ сторіччя, однією з головних ознак справедливого суспільного устрою. Ця норма зафіксована в ряді міжнародно-правових документів. Приміром, ст. 21 Загальної декларації прав людини проголошує: “1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. 2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби у своїй країні. 3. Воля народу має бути основою влади уряду: ця воля повинна виявлятися у періодичних і не сфальсифікованих виборах, які мають проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування...”

3.3.2. Принципи проведення та головні процедури виборчої кампанії

Вибори — це передбачена Конституцією та законами форма прямого народовладдя, яка є безпосереднім волевиявленням народу шляхом таємного голосування щодо формування конституційного, якісного та кількісного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування чи обрання та наділення повноваженнями посадової особи.

Основні принципи проведення виборів:

Вільні вибори. Це означає, що ніхто не може бути примушений до здійснення волевиявлення.

Загальне виборче право. Принцип загальності виборчого права дозволяє всім громадянам держави брати участь у виборах, окрім тих, яким це не дозволяється законом. Виборче право може бути активним (право обирати) і пасивним (право бути обраним). В більшості країн для участі у голосуванні (активне виборче право) встановлюється вік — 18 років, але може бути і менше (16 років, Бразилія), або більше (20 років, Марокко). Для пасивного виборчого права вік має бути дещо вищим: 21 рік, 25 років, 35 років. Існують і такі обмеження пасивного виборчого права, як невиборність (певні посадові особи не мають права брати участь у виборах) та несумісність (заборона обіймати виборчу та державну посаду).

Крім вікового цензу існує і ряд інших виборчих цензів: осілості, статі, майновий, моральний. Ценз осілості — це вимога, за якої виборче право надається тільки тим громадянам, які проживають у виборчому окрузі: США — 1 міс., Німеччини — 3 міс., Франції — 6 міс., Канади — 12 міс. і т.д. Ценз статі забороняв брати участь у виборах жінкам. Спочатку ценз статі було скасовано у Новій Зеландії (1893), Австралії (1902), Фінляндії (1906). У країнах-піонерах загального виборчого права жінки дістали право голосу лише після Другої світової війни (Франція — 1944 р., Швейцарія — 1971 р., а в деяких країнах іще пізніше: Іспанія — 1977 р., Португалія — 1975 р.).

Рівність виборчих прав. Це означає, що: а) кожний виборець має рівне число голосів; б) в країні існує єдиний виборчий корпус, тобто виборці не розділені на соціальні чи якісь інші групи; в) закон встановлює однакові вимоги для висунення кандидатів і проведення агітації.

Принцип рівності може бути порушений внаслідок куріальних виборів, коли певна соціальна група має у парламенті фіксоване представництво (наприклад, національні меншини). Але, з іншого боку, куріальні вибори дозволяють репрезентувати інтереси малих соціальних спільнот у парламенті. Інколи принцип рівності порушується внаслідок утворення виборчих округів — виборча географія чи геометрія. В США її називають “джерімендерінг” — від власного імені одного американського губернатора, котрий використав нарізку виборчих округів в інтересах своєї партії (округ, який він штучно створив, на карті нагадував саламандру), та англійського слова, що перекладається як “майструвати”.

Пряме виборче право. Воно означає, що громадянин голосує безпосередньо за партію чи кандидата. Але інколи вибори бувають і непрямыми. Непрямі вибори бувають 2 видів:

а) виборці обирають виборчу колегію, яка потім робить вибір (наприклад, президента США);

б) багатоступеневі вибори. В даному разі низові представницькі органи обираються громадянами, а потім вони обирають депутатів вищих рівнів (СРСР, Куба, Ангола).

Таємне голосування полягає у неможливості контролю за волевиявленням виборця.

Обов'язковість і періодичність виборів означає, що у країні вибори відбуваються через певний термін, визначений Конституцією і законами про вибори.

Головні процедури виборчої кампанії:

Політичні вибори не обмежуються самим тільки голосуванням. Це масова кампанія, широкий комплекс заходів та процедур для формування керівних органів у державі.

Головні з них наступні:

Призначення дати виборів. У більшості країн вибори проводять у встановлені законом строки. У парламентських республіках вибори за звичайних умов проводяться, коли спливає строк повноважень загальнонаціонального парламенту. Такі

вибори називають черговими. Однак у випадках, визначених законом, парламент може бути розпущений. Тоді призначаються позачергові вибори.

Утворення виборчих округів та виборчих дільниць. Вибори проводяться по виборчих округах, які визначаються та встановлюються центральною владою в державі. Виборчим округом називають визначену сукупність виборців певної території, які обирають одну або іншу визначену кількість депутатів. Округ, від якого обирається один депутат, називається одномандатним (уніномінальним), коли ж одразу обирається декілька депутатів — багатомандатним (поліномінальним).

Формування виборчих комісій. Функція безпосереднього проведення виборів належить виборчим комісіям. Найчастіше утворюється така система виборчих комісій: Центральна виборча комісія, окружні та дільничні виборчі комісії.

Складання списку виборців.

Висування та реєстрація кандидатів. Виборчий процес починається з процедури висування й реєстрації кандидатів. У світі існує кілька способів висування кандидатів:

- а) реєстрація через подання у відповідні органи заяви, підписаної самим кандидатом (інколи потрібно, щоб така заява була скріплена підписами певної кількості виборців);
- б) висування кандидатів від імені партій, зборів громадян;
- в) висування кандидатів, здійснюване у тому порядку, що й обрання (наприклад, первинні вибори, “праймеріз” в США).

В деяких країнах для того, щоб зареєструватись, потрібно внести грошову заставу. Дана норма була введена для того, щоб не давати можливості брати участь у виборах безвідповідальним кандидатам. Грошова застава залишається на користь держави, якщо кандидат не набирає встановлений законом відсоток голосів. Для висунення до парламенту Франції грошова застава — 1000 франків, Канади — 200 канадських доларів, Великобританії — 500 фунтів стерлінгів.

Від моменту реєстрації претендента на обрання на виборну посаду у відповідній окружній комісії для нього формально починається виборча кампанія. Відтепер він набуває статус кандидата в депутати і дістає право на проведення агітаційної кампанії. Статус кандидата обумовлено законом про вибори.

Передвиборна пропаганда і агітація. Починається передвиборна пропаганда і агітація з моменту реєстрації кандидата і закінчується напередодні голосування. У день голосування забороняється будь-яка передвиборна агітація. В різних країнах різним є термін, коли забороняється оголошувати в ЗМІ результати соціологічних досліджень та опитувань громадської думки про рейтинг партій, виборчих блоків, окремих кандидатів.

Голосування. Кульмінаційним пунктом усієї виборчої кампанії є голосування. Голосування може бути очним, коли сам виборець безпосередньо голосує, і заочним, коли його волю реалізують інші особи (за довіреністю), можливе голосування поштою. Такою формою голосування у Великобританії, Німеччині, Данії користуються 10% виборців.

Голосування може бути обов'язковим і необов'язковим. У більшості країн світу участь у голосуванні вважається особистим правом виборця, який може вільно розпоряджатися ним на свій розсуд. Разом з тим існує і практика обов'язкового голосування. Законодавством ряду країн (Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Італія, Нідерланди та ін.) голосування розглядається як громадянський обов'язок виборця і за його невиконання накладаються адміністративні санкції. За неявку на вибори суд може позбавити громадянина прав виборця. А в такому випадку він не матиме права працювати в державній та муніципальній службах. Можливий грошовий штраф: Єгипет — 1 долар США, Туреччина — 14 доларів США, Люксембург — за повторну неявку — 240 доларів США, Бельгія — 25 франків. Можливе тюремне ув'язнення від одного місяця до року (наприклад, Мексика, Пакистан, Греція). В Італії неучасть у голосуванні призводить до морального осуду.

Підрахунок голосів та визначення результатів. Це одна із важливих стадій виборчого процесу. Адже марно вважають: “Не має значення, як голосують, усе залежить від того, як рахують голоси”. Підрахунок голосів виборців залежить від виборчої формули і обумовлений законодавством. Слід відзначити, що існують виборчі системи, за яких підрахунки голосів робити дуже важко (наприклад, система альтернативного голосування, яка діє в Австралії, система обмеженого голосу в Японії).

Інколи вибори визнають такими, що не відбулися. В такому випадку проводиться повторне голосування. Але досить часто

реальне волевиявлення спотворюється порушеннями при підрахунку голосів.

Класифікація таких порушень:

а) купівля чистих бюлетенів. Вперше виникає в американській практиці. Сутність полягає в тому, щоб за певну плату виборець вніс і опустив в урну попередньо відмічений бюлетень, а свій чистий віддав “покупцю”. А відтак цикл повторюється знову;

б) заміна урн для голосування. Метод, який кардинально вирішує результати голосування. Його сутність полягає в тому, що до підрахунку голосів виборчу урну замінюють на іншу, вже заповнену потрібними бюлетенями. Заміна можлива при перенесенні урни чи вимиканні світла. В основному метод використовується в сільській місцевості;

в) перепис результатів голосування. Перепис можливий як на рівні протоколів, так і на рівні бюлетенів. І відбувається, як правило, там, де спостерігачі не вимагають копії протоколів результатів голосування на дільницях;

г) вкидання потрібних бюлетенів;

д) маніпуляція при підрахунках;

е) ліквідація (виймання) бюлетенів. Виймання бюлетенів робиться двома способами. По-перше, методом фізичного знищення бюлетенів, коли ліквідуються непотрібні бюлетені. І, по-друге, методом псування бюлетенів шляхом проставлення в бюлетені додаткової помітки. В такому разі, як відомо, бюлетень стає недійсним.

В електоральній практиці є ряд методик виявлення таких порушень, які успішно застосовуються в виборчій кампанії.

3.3.3. Основні типи виборчих систем сучасності: порівняльний аналіз

У сучасній політичній науці є ряд підходів до трактування виборчої системи. По-перше, виборча система ототожнюється з виборчою формулою, механізмом перетворення голосів у мандати. По-друге, виборча система асоціюється з трьома елементами: структурою виборчого округу, структурою голосування та виборчою формулою. По-третє, з точки зору конститу-

ційного права. В даному разі під виборчою системою розуміють сукупність встановлених законом правил проведення виборів, регламентів здійснення конкретних процедур виборчої кампанії, способів визначення результатів голосування.

Нині існує понад 150 різновидів виборчих систем. Головною ознакою, що відрізняє одну виборчу систему від іншої, є порядок визначення результатів виборів. Якщо взяти дану ознаку за критерій класифікації, то можна виділити наступні основні типи виборчих систем: мажоритарну, пропорційну та змішану (дехто погоджується лише з мажоритарною і пропорційною). Інші модифікації утворюються в результаті поєднання цілого ряду факторів: наявність преференцій, одиночне чи кумулятивне голосування, структура виборчих округів та ін.

Мажоритарна виборча система. Суттєвою ознакою мажоритарної (від франц. *majorite* — більшість) виборчої системи є те, що результати голосування визначаються за ознакою більшості. Мажоритарна система передбачає поділ території країни на одно- чи багатомандатні округи, в кожному з яких балотується певна група кандидатів. Найпоширенішими різновидами цієї системи в сучасних демократичних і перехідних державах є мажоритарна система абсолютної та відносної більшості, система альтернативного голосування та система обмеженого голосу. Відповідно до мажоритарної системи абсолютної більшості, обрання кандидата стає можливим, якщо його підтримали щонайменше 50% виборців, які брали участь у голосуванні, плюс ще хоча б один голос.

Згідно з мажоритарною системою відносної більшості (називають її також плюральною) перемогу здобуває кандидат, який набирає відносну більшість голосів виборців. Її часто називають системою “першого, хто прийшов і дістав пост” (“*first past the post*”). Дана система використовується при виборах президента (Колумбія, Коста-Рика, Домініканська Республіка, Ісландія, США), виборах нижньої палати парламенту (Великобританія, Канада, США, Японія).

Система альтернативного голосування поєднує в політичному аспекті особливості одностурової системи відносної більшості та абсолютної більшості при двостуровому голосуванні. А оскільки в умовах балотування трьох чи більше кандидатів набрати більше 50% голосів малоімовірно, то за такої системи

кожен виборець повинен не вибирати з багатьох кандидатів одного, а проранжувати (1, 2, 3, ..., n) всіх кандидатів. Якщо жоден з них не дістане абсолютну більшість (50% +1) перших місць, то з боротьби виключається кандидат, котрий здобув найменше перших преференцій, а інші позиції розподіляються між тими, хто залишився у списку. І ця процедура відсіювання аутсайдерів триває доти, поки один із кандидатів не набере більше половини голосів. Ця система передбачає дуже складну схему підрахунку голосів, а тому потребує потужного комп'ютерного забезпечення виборчих дільниць.

Система обмеження голосу передбачає утворення, наприклад, п'ятимандатних округів (Японія). При цьому виборець має тільки один голос, тобто може обрати тільки одного кандидата.

Пропорційна виборча система. Проекти пропорційних виборчих систем вперше були запропоновані в 40-х роках XIX ст. американцем Т. Джильпіном та швейцарцем В. Консідераном.

Пропорційне представництво виходить з ідеї, що вплив партії має відповідати числу виборців, які голосують за неї. Пропорційна виборча система вперше була застосована в Бельгії у 1889 році, а з кінця XIX ст. вона набула поширення в багатьох країнах світу. Ця система ґрунтується на пропорційній відповідності між кількістю завойованих голосів та числом отриманих мандатів. За пропорційної системи утворюються великі багатомандатні округи. Вибори є суто партійними, тобто партії, які беруть участь у виборах, формують виборчі списки, за які і голосують виборці. У певних випадках громадянам надається можливість окремо визначити своє ставлення до кандидатів всередині списку однієї партії. Найбільш поширеними є пропорційні системи закритих загальнонаціональних списків та закритих регіональних списків, а також пропорційна система з преференціями.

Пропорційну систему загальнонаціональних партійних списків (ПСЗПС) застосовують в Нідерландах, Ізраїлі, Україні, Росії. Особливістю цієї системи голосування є те, що виборці всієї країни мають право віддати голос за представників однієї з політичних партій, об'єднань тощо, а депутатські мандати розподіляються пропорційно набраній (кожним партійним об'єднанням, партією чи блоком) кількості голосів виборців у масштабах всієї країни.

Пропорційна система регіональних партійних списків чи регіонального розподілу мандатів (ПСРПС). Застосовується в Данії, а також при виборах половини депутатів нижньої палати парламенту Німеччини. Особливістю цієї системи є те, що виборці голосують за представників однієї партії чи блоку, але в кожному регіоні мандати розподіляються окремо, відповідно до набраних партіями у цьому регіоні голосів та відповідно до кількості мандатів, які припадають на цей регіон. За такої системи партії змушені включати до партійних списків якомога більше місцевих політиків, а отже — регіони будуть представлені в парламенті. Таким чином, дана виборча система сприяє поєднанню партійної структуризації суспільства з традиційною системою територіального представництва.

Аналізуючи пропорційну систему, слід спинитись на тому, як розподіляються мандати. Для цього вираховується виборча квота (виборчий метр) — найменше число голосів, яке необхідне для обрання одного депутата.

Виборча квота може розраховуватись:

$$\begin{aligned} \text{а) за найбільшим залишком: квота Т. Хейра} &= \frac{\text{Голоси}}{\text{Місця}}; \text{ квота Хагенбах-Бішофа} = \frac{\text{Голоси}}{\text{Місця}+1}; \text{ квота Імперіалі} = \frac{\text{Голоси}}{\text{Місця}+2}; \\ \text{Друп квота} &= \frac{\text{Голоси}}{\text{Місця}+1} + 1; \end{aligned}$$

б) за найвищим середнім: дільники Д'Хонта — 1, 2, 3, 4, 5, 6 і т.д.; дільники Сент-Лаге — 1, 3, 5, 7, 9 і т.д.; модифіковані дільники Сент-Лаге — 1, 4, 3, 5, 7, 9 і т.д.

Кожна з вищенаведених формул по-різному впливає на розподіл місць у парламенті. Найпростіший спосіб визначення квоти (Q) запропонував англієць Т. Хейр близько ста років тому. Його сутність полягає у діленні загальної кількості поданих по даному виборчому округу голосів (x) на кількість мандатів (y): $Q = \frac{x}{y}$.

Наприклад. По округу подано 100 тис. голосів за 4 партії: А — 56 тис., Б — 24 тис., В — 15 тис., Г — 5 тис.

Округ має 5 мандатів. За формулою Хейра, $Q = \frac{56000+24000+15000+5000}{5} = 20$ тис. Місця між партіями

будуть розподілені так: $A = 56000 : 20000 = 2$ місця (залишок 16 тис. голосів); $B = 24000 : 20000 = 1$ місце (залишок 4 тис. голосів); партії В (15 тис. голосів) і Г (5 тис. голосів) місць не дістануть.

Таким чином, формула дала змогу розподілити 3 місця, а інші 2 будуть розподілятися за додатковими правилами. Недолік формули Т. Хейра полягає в тому, що після визначення квоти значна кількість місць залишається нерозділеною.

Тому в деяких країнах для того, щоб визначити квоту, до дільника додають одиницю, а то й дві: $Q = \frac{x}{y+1}$ (квота Хагенбах-Бішофа); $Q = \frac{x}{y+2}$ (квота Імперіалі).

Якщо наші умови залишити такими ж самими, то, згідно з формулою Хагенбах-Бішофа, виборча квота дорівнюватиме вже 16,6 тис. чол. $\left(\frac{100000}{6}\right)$. В даному випадку розподілені будуть 4 місця: партія А — 3 місця; В — 1 місце; В і Г — місць не дістають.

Використавши для визначення квоти формулу Імперіалі, можна буде розподілити всі 5 місць. Квота Імперіалі $= \frac{100000}{5+2} = 14,3$ тис. чол. (А — 3 місця; В — 1 місце; В — 1 місце; Г — місць не дістає).

Обчислюючи квоту методом дільників (метод найбільшої середньої), знову-таки дістаємо нову квоту. Найбільш поширений метод математика Д'Хонта (Росія, Польща, Болгарія, Португалія, Німеччина). При такому обчисленні квоти голоси, подані за кожну партію, ділять на ряд послідовних чисел: 1, 2, 3, 4 і т.д. Частки від ділення слід розміщувати у зменшуваному порядку. Квотою буде частка від ділення, що знаходиться на тому місці, яке відповідає кількості місць у парламенті.

Згідно з формулою Д'Хонта, виборча квота дорівнює 15 тис. голосів виборців.

Розподіл місць буде таким:

$A = 56:15 = 3$ місця (залишок 11 тис.)

$B = 24:15 = 1$ місце (залишок 9 тис.)

$V = 15:15 = 1$ місце

Г — місць не дістає.

У деяких країнах цей метод удосконалили, використовуючи непарні дільники: 1, 3, 5, 7, 9 і т.д.

Використання різних формул обчислення квоти приводить до того, що залишаються надлишкові голоси. *Для розподілу мандатів по залишкових голосах використовують додаткові правила:*

1. Найбільшого залишку. Нерозділені по квоті місця дістають партії, які мають найбільші залишки. За системою Т. Хейра в наведеному прикладі це партія А і В, яка не мала мандата. Б і Г такого права не дістають. Таким чином,

для партії Г депутатське місце дорівнює 24 тис. поданих голосів, А — 18,6 тис., В — 15 тис.

2. Правило найбільшого виборчого числа. Місця, що не розділені по квоті, віддаються партіям, які набрали найбільшу кількість голосів.

3. Сумуються залишки голосів по країні, розраховується нова квота і, таким чином, розподіляється залишок місць.

4. Місця віддаються партіям пропорційно до залишку їх голосів.

Важливе значення для пропорційної виборчої системи має те, як розподіляються місця серед кандидатів всередині списку. Існує 3 основні варіанти розподілу:

1. Принцип черговості кандидатів у списку, який визначається, як правило, партійним з'їздом чи партійною конференцією.

2. Преференціальний вотум. Він дозволяє виборцю підтримувати ту чи іншу партію і, разом з тим, віддати перевагу кандидатам у списку, пронумерувавши його. В даному випадку обраним є той, хто набирає у списку більше преференцій.

3. Панашаж (з франц. — строкатий) — це право виборця голосувати за кандидатів із різних списків.

У більшості країн, де діє пропорційна виборча система, для зручності роботи парламенту встановлюється виборчий (електоральний) бар'єр, тобто мінімальна кількість голосів виборців, необхідна для того, щоб партія змогла брати участь у розподілі депутатських мандатів. Виборчий бар'єр порушує ідею

пропорційності, але водночас сприяє структуризації партійно-політичних інтересів, сприяє ефективній роботі парламенту. В різних країнах світу виборчим законом електоральні бар'єри встановлено різноманітні: Нідерланди — 0,67%, Ізраїль — 1%, Данія — 2%, Аргентина — 3%, Болгарія, Україна — 4%, Росія — 5%, Єгипет — 8%, Туреччина — 10%. В деяких державах якщо на виборах утворюється партійний блок, законом передбачено підвищення електорального бар'єру. Наприклад, виборчий бар'єр в Угорщині — 5%, якщо утворено блок з двох партій — 10%, з трьох — 15%.

Виборчі системи третього типу, які застосовують в електоральній практиці, дістали назву *змішаних*. Їх сутність полягає в тому, що частина депутатів обирається за пропорційною системою, а частина — за мажоритарною. Співвідношення мажоритарного і пропорційного елементу може бути різним: 50/50, 25/75 і т.д.

Аналіз виборчої системи доцільно робити, виходячи з таких критеріїв: тип виборчої системи; спосіб визначення більшості на виборах; тип виборчих округів; наявність бар'єру проходження партійного списку; наявність преференцій; алгоритм розподілу залишків голосів; нижня межа виборчої активності для визначення виборів такими, що відбулися.

Основні критерії оцінки ефективності виборчих систем:

1. Забезпечення справедливого представництва інтересів різних груп громадян.

2. Найкраще такий принцип реалізується за простої системи партійного представництва (пропорційна система), коли практично відсутній виборчий бар'єр: Нідерланди — 0,67%, Ізраїль — 1%. Найневдаліше принцип справедливого представництва реалізується за мажоритарної системи відносної більшості, особливо в країнах з неусталеною мультипартійною системою. Наприклад, парламентські вибори в Україні в 1998 році у виборчому окрузі №70 (м.Ужгород). Загальна кількість виборців в окрузі — 166 тис. 622 чол. Переможцем став кандидат, якого підтримали тільки 16,8% тих, хто прийшов на виборчі дільниці. А якщо брати співвідношення до всіх виборців округу, то цифра буде ще меншою (10%). Тобто в даному випадку інтереси 90% виборців даного округу ніяк не будуть представлені в парламенті.

3. Сприяння політичній структуризації суспільства. Взаємодію між партійними і виборчими системами вперше було описано французьким політологом М. Дюверже в книзі “Конституційне право і політичні інститути” (1945 р.). “Законо Дюверже” виголошують:

а) пропорційне представництво (виборча система) приводить до формування багатьох незалежних партій;

б) мажоритарна система в два тури стимулює формування багатьох партій, які пов’язані одна з одною (схильні до компромісів, щоб у II турі дістати 50% +1 голос);

в) правило плуральності (мажоритарна система відносно більшості) зумовлює появу двопартійної системи конкуруючих партій.

Сформовані М. Дюверже закони відразу ж викликали бурливу полеміку. Адже в соціально-культурних умовах різних країн, і навіть в різні соціально-політичні періоди однієї країни, вплив виборчих систем на функціонування і появу партійних систем може бути різним. Сам М. Дюверже з цього приводу зауважив: “Взаємозв’язок між електоральними правилами і партійними системами не є механічним і автоматичним. Особливий електоральний режим не прямолінійно відтворює відповідний тип партійної системи; він просто підсилює рух у напрямку до тієї чи іншої системи; він є сила, яка діє поряд з силами, частина з яких діє в абсолютно протилежному напрямку”.

Заслугове на увагу і ідея М. Дюверже про “механічний” та “психологічний” ефекти виборчої системи. Дію першого можна відстежити, проаналізувавши результати одиничних виборів. І сутність його в тому, що будь-яка виборча система підсилює представництво сильних за рахунок слабших. Для того, щоб почав діяти психологічний ефект, потрібно, щоб відбулися мінімум ще одні вибори. Під дією “ефекту втрачених голосів” політичні актори на наступних виборах починають об’єднуватись. А виборці знову віддають голоси сильним партіям і об’єднанням. Таким чином відбувається структуризація політичного простору.

4. Сприяння встановленню працездатного усталеного уряду.

Вважається, що система відносної більшості є найсприятливішою для утворення усталених урядів однопартійної більшості (Великобританія). Пропорційна система не дає змогу

формувати стійку парламентську більшість і створювати установлені уряди через розпорошеність у парламентах політичних сил.

5. Результативність виборів. Створення передумов для того, щоб якомога менше було довиборів. Найменш результативною в даному аспекті є мажоритарна система абсолютної більшості (Україна, 1994 р.). Найбільш ефективними є пропорційна система та мажоритарна відносної більшості. Можливі, звичайно, і проміжні варіанти.

6. Забезпечення прав меншин (в першу чергу, етнокультурних) на справедливе представництво. Для забезпечення представництва меншин утворюються спеціальні куріальні виборчі системи (Нова Зеландія). Для кожної курії передбачаються свої норми представництва і під них, відповідно, створюються виборчі округи.

Таким чином, розглянувши історію і теорію виборів, можна зробити висновок: не існує кращої або гіршої виборчої системи; кожна держава, виходячи зі своїх соціокультурних особливостей розвитку, має визначитись із типом власної виборчої системи, якомога більше адаптувавши її до соціальних реалій.

3.3.4. Особливості формування виборчої системи України

Особливе значення відіграє виборча система в суспільствах, які трансформуються (до таких відносять і Україну). В таких країнах виборча система є одним із механізмів трансформаційного процесу, яка забезпечує, по-перше, ротацію і формування політичної еліти, по-друге, структурує вищий законодавчий орган, по-третє, систематизує і репрезентує інтереси різних соціальних прошарків суспільства (організовує соціальний простір), по-четверте, забезпечує цивілізований спосіб передачі влади від правлячих кіл до опозиції.

В Україні з часу проголошення незалежності вибори до Верховної Ради відбулися п'ять разів — в 1994, 1998, 2002, 2006 та 2007 рр. (позачергові). Причому всі вони, крім позачергових, регламентувалися різними законами.

Передісторія формування виборчої системи незалежної України починається ще в 1989 році, хоча і проводилися вибори іншою державою — СРСР. Відповідний виборчий закон заслуговує на прискіпливий розгляд, оскільки яскраво характеризує стартові позиції, з яких починалася еволюція виборчого законодавства в Україні. Слід відзначити, що це були перші альтернативні вибори в колишньому СРСР. Безпрецедентною особливістю виборчого закону 1988 року було запровадження інституту “народних депутатів від громадських організацій”, які становили третину (750 осіб) від загальної кількості народних депутатів СРСР і обиралися не шляхом голосування, а на конференціях або пленумах відповідних організацій.

Іншою унікальною особливістю виборчого закону 1988 року стало те, що висунення кандидатів не мало своїм наслідком їх автоматичну реєстрацію. Фільтром між номінацією і реєстрацією став надуманий інститут “окружних передвиборних зборів” з абсолютно довільним складом, який мав право відхиляти вже висунуті кандидатури. Загалом же вибори проводилися за двотуровою мажоритарною системою: 1 тур — абсолютної більшості, 2 тур — відносної більшості. Виборчий закон передбачав поріг участі виборців у голосуванні: вибори вважалися такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше половини виборців округу.

Таким чином, виборчий закон СРСР 1988 року віддзеркалив глибокі внутрішні суспільно-політичні суперечності епохи “гласності і перебудови”, водночас заклав першооснови альтернативних виборів і став вихідним пунктом еволюції виборчого законодавства України, а його застосування — джерелом перших навичок практичної участі громадян в альтернативних виборах.

Закон УРСР 1989 року про вибори народних депутатів УРСР відображає певний поступ у розумінні суті демократії порівняно із союзним законом 1988 року: в законі 1989 року відсутні інститути “депутатів від громадських організацій” та “окружних передвиборних зборів”, а також передбачені прямі вибори складу Верховної Ради. Сутність же виборчої системи залишалася тією ж самою.

Перший виборчий закон в незалежній Україні був прийнятий на восьмій сесії Верховної Ради України II скликання 18

листопада 1993 р. Закон складався з XII розділів, які містили 52 статті. Законом встановлювалась мажоритарна система абсолютної більшості, тобто обраним вважався той кандидат, “який одержав на виборах більше половини голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, але не менше як 25% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу”. Другий тур виборів також відбувався за системою абсолютної більшості. В ст. 43 Закону було введено ліміт явки виборців на виборчі дільниці: “вибори вважаються такими, що не відбулися, якщо в них взяло участь менше як 50% від числа виборців, внесених до списку виборців даного округу”.

Дані статті Закону привели до того, що 27 березня 1994 р. було обрано всього 49 депутатів. Тільки після другого туру виборів 10 квітня 1994 р. Верховна Рада України розпочала свою роботу.

Прийняття в листопаді 1993 р. Закону про вибори в такій редакції було обумовлено цілим рядом як об’єктивних, так і суб’єктивних факторів:

- радянські електоральні традиції, тобто така система була простою і загальновідомою;
- мажоритарна система абсолютної більшості була вигідною великим впливовим партіям та виконавчій владі;
- відсутність багатьох впливових партій, які б відстоювали пропорційну виборчу систему;
- відсутність усталених демократичних традицій і відповідної політичної культури;
- аргументи за дієвість даної виборчої системи при створенні стабільного уряду.

Проведення виборів до Верховної Ради України в 1994 р. відповідно до мажоритарної системи абсолютної більшості засвідчило, що така система не може ефективно використовуватись на теренах України. По-перше, конституційний склад Верховної Ради так і не був обраний. По-друге, дана система показала себе в Україні неекономічною, оскільки потрібно було проводити цілий ряд довиборів. По-третє, у громадян внаслідок циклу перевиборів виникла апатія до політичного процесу в суспільстві, тому через неявку виборців у багатьох округах народні депутати взагалі не були обрані. По-четверте, дана виборча система не сприяла структуруванню парламенту, що не дозволило йому ефективно працювати. Партійний склад

парламенту виявився досить строкатим при наявності великої кількості безпартійних кандидатів.

Крім цього Закон України “Про вибори народних депутатів України” від 18 листопада 1993 р. мав ряд процедурних недоліків:

- неефективність процедури вотування, що визначається як негативне голосування — викреслення усіх кандидатів, проти яких голосує виборець;

- потребує вдосконалення порядок утворення виборчих комісій;

- наявність ліміту явки виборців;

- партії згідно з законом не могли бути повноправними суб’єктами виборчого процесу (надзвичайно складна процедура висунення кандидатів від політичних партій — повторна реєстрація в ЦВК, проведення зборів обласної організації та подання списку не менше 100 членів організації із зазначенням дати народження, домашньої адреси, номера паспорта);

- необхідна чітка регламентація сутності агітаційного процесу, використання виборчих фондів, алгоритму підрахунку голосів виборців і т.д.

Але, попри всі недоліки Закону, сьогодні можна сказати, що вибори до Верховної Ради України 1994 р. були чи не найбільш демократичними. І заслуга в цьому як виборчого закону, так і тих об’єктивних умов, за яких відбувалися вибори. По-перше, це низькі фінансові затрати кандидатів на проведення виборчої кампанії. По-друге, зрозумілий і навіть дещо спрощений вибір електорату, коли кандидати в народні депутати представляли ліві, центристські та праві партії або ж були безпартійними. По-третє, на хід виборчого процесу не мали значного впливу адмінресурс та політтехнологи. По-четверте, представники промислово-фінансових структур не брали активної участі у виборах, оскільки займалися перерозподілом ринку на сфері впливу.

Після прийняття нової Конституції України (1996 р.) чи не найважливішим кроком на шляху реформування суспільного життя стало прийняття у вересні 1997 р. нового Закону “Про вибори народних депутатів України”. Цей закон закріпив основні засади і принципи нової змішаної виборчої системи в нашій державі.

Відповідно до нового закону про вибори, політичні партії ставали повноправними суб'єктами виборчого процесу, оскільки 225 депутатів обиралися в одномандатних виборчих округах, а інші 225 — за списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків партій.

Але оскільки прийняття нового виборчого закону відбувалося нашвидкуруч, то вже 19 листопада 53 народні депутати, а 4 грудня 56 народних депутатів подають позов до Конституційного Суду (КС) щодо конституційності окремих положень та в цілому Закону України “Про вибори народних депутатів України”.

Рішення КС України було оприлюднене наприкінці лютого 1998 р. Своїм рішенням КС визнав сім принципових положень Закону про вибори народних депутатів такими, що суперечать Конституції України. Таким чином, вибори 1998 р. відбувалися в атмосфері правової невизначеності: ряд поправок до Закону приймалися ВР України в процесі виборчої кампанії, багато хто з відомих політиків говорив про те, що вибори будуть визнані недійсними і т.д. Неконституційними були визнані такі основні положення Закону про вибори:

1. Положення, за яким вважалося, що виборці, які не брали участь у виборах, підтримують волевиявлення тих, хто голосував.

2. Положення, якими обмежується здійснення виборчих прав для осіб, що за вироком суду перебувають у місцях позбавлення волі, та військовослужбовців різних військових формувань.

3. Положення, за якими кандидати в депутати зобов'язувалися звільнитися від виконання виробничих або службових обов'язків.

4. Положення Закону, за якими обмежувався захист виборчих прав громадян у судовому порядку.

5. Положення Закону щодо порядку висування і реєстрації кандидатів у народні депутати України та проведення передвиборної агітації.

6. Скасовано винятки з чинного законодавства України, згідно з якими:

- кандидат в народні депутати під час виборчої кампанії мав “кандидатський імунітет”;

— не міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештованим або підданим заходам адміністративного стягнення, які накладаються в судовому порядку, без згоди ЦВК;

— за довіреними особами кандидатів зберігалася заробітна плата за останнім місцем роботи на час звільнення їх від виконання виробничих або службових обов'язків.

7. Особам, які балотуються за списками партій, не можна стати членами парламенту автоматично, лише внаслідок пропускання кандидатів від політичної партії, обраних в одномандатних виборчих округах. Особи у списку не “просуваються”.

Незважаючи на ряд недоліків, парламентські вибори 1998 р. були проведені за змішаною мажоритарно-пропорційною системою, коли 225 депутатів обиралися за пропорційною системою, а інші 225 — за мажоритарною відносною більшістю.

Законодавці врахували недоліки попереднього закону, і згідно з новим законом перевиборів бути не могло. Ліміт явки був знятий, а замість принципу абсолютної більшістю (50% +1) було введено принцип відносною більшістю, коли обраним вважався той кандидат, який набрав більшу кількість голосів виборців серед тих, хто балотувався в одномандатному окрузі.

Не виправдала себе в новому законі норма щодо збору підписів виборців (не менше 200 тисяч для партій, 900 підписів виборців на підтримку кандидата в одномандатному окрузі). Інколи траплялись випадки, коли за партію голосувало менше виборців, ніж зібрано підписів в регіоні. Проконтролювати істинність підписних листів є надто складною справою. Тому і були випадки, коли громадяни з такими прізвищами, як Ленін, Сталін, Брежнєв, Єльцин, проживали на одній вулиці і в одному будинку.

Суттєвим недоліком закону були норми, які обумовлювали проведення передвиборної агітації. І, передусім, відсутність механізму, який би забезпечив рівні умови та можливості при використанні всіх видів ЗМІ.

Вибори-98 висвітлили й ряд проблем правового регулювання питань фінансового забезпечення агітаційної кампанії та її виборчої кампанії загалом.

Після завершення виборчої кампанії 1998 р. тривалий час питання про новий виборчий закон в українському парламенті

не порушувалось. На це були об'єктивні причини. Це і президентські вибори 1999 р. і всеукраїнський референдум 2000 р. і т.д. Але починаючи з 2001 р. в українському суспільстві почалися дискусії відносно того, якою ж все-таки має бути виборча система України: мажоритарною, пропорційною чи змішаною. Прихильників мажоритарної системи виявилось не так багато, тому дискусія тривала навколо питання про можливість впровадження в Україні пропорційної виборчої системи.

Виборчий закон, за яким проводились вибори до Верховної Ради України в 2002 р., був підписаний Президентом 31 жовтня 2001 р. До підписання закон відхилився Президентом шість разів. Президент вважав, що виборча система повинна залишитися змішаною у пропорції 225 х 225, термін виборчої кампанії має бути скорочений до 90 днів, окружні виборчі комісії не можуть формувати тільки ті партії, які на виборах 1998 р. подолали 4% бар'єр, виборча застава повинна бути відмінена і т.д.

В результаті компромісу виборчий закон був схвалений у парламенті 18 жовтня 2001 р. альянсом 11 фракцій та депутатських груп: УНР, НРУ, "Реформи", "Трудової України", НДП, СДПУ(о), "Яблука", "Солідарності", "Регіонів", ПЗУ, ДемСоюзу. Основою компромісу "11" у Верховній Раді було положення закону про формування окружних комісій, відповідно до якого в окружній виборчій комісії мали право висувати своїх представників ті партії, які подолали на виборах 1998 р. 4% бар'єр, а також ті, які в поточному складі парламенту мають свої фракції.

Підписавши закон, Л. Кучма звернувся до парламенту з проханням внести до нього деякі зміни, акцентуючи увагу, поперше, на положенні про те, що у виборах не мають права брати участь ті партії, які утворені менше ніж за рік до виборів. І, по-друге, на врегулюванні показника верхньої кількісної межі дільничних виборчих комісій.

Основними здобутками нового закону, про що відмічають як вітчизняні аналітики, так і зарубіжні експерти, є ретельна регламентація технічних процедур виборчої кампанії. Така його специфіка обумовлена тим, що там, де могли б діяти принципи політичної відповідальності та правова традиція, в українських реаліях мають бути конкретні положення закону, які не допускають двозначного тлумачення та не залишають місця для правозастосовчої самодіяльності.

Виборча система, згідно з новим виборчим законом, залишається змішаною (пропорційно-мажоритарною): 225 депутатів обираються за пропорційною системою у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками від політичних партій (виборчих блоків), а інші 225 — обираються за мажоритарною системою відносної більшості. Тривалість виборчого процесу, згідно з законом — 90 днів. Сам виборчий процес включає такі етапи: 1) складання списків виборців; 2) утворення одномандатних округів; 3) утворення виборчих комісій; 4) висунення та реєстрація кандидатів; 5) проведення передвиборної агітації; 6) голосування; 7) підрахунок голосів та встановлення результатів виборів; 8) реєстрація обраних депутатів.

Слід зауважити, що в новому законі вперше були чітко визначені суб'єкти виборчого процесу, визначені їх права та обов'язки. Ними є:

- 1) громадяни України, які мають право голосу;
- 2) виборчі комісії;
- 3) кандидати у депутати, зареєстровані у порядку, встановленому законом;
- 4) партії (блоки), які висунули кандидатів у депутати;
- 5) органи державної влади та місцевого самоврядування у випадках, передбачених Законом;
- 6) офіційні спостерігачі від партій (блоків) — суб'єктів виборчого процесу, від кандидатів у депутати, від іноземних держав і міжнародних організацій.

Відрізняється від попереднього закону (1998 р.) і норма, яка обумовлює реєстрацію кандидатів. У законі введена виборча застава. Для політичної партії (блоку) — 15 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на 1.12.01 це 225 тис. гривень), а для кандидата в мажоритарному окрузі — 1020 гривень. Виборча застава повертається, якщо партія здобуває більше 4% голосів виборців, а «кандидат-мажоритарник» виграє вибори.

Виборча агітація має починатись за 50 днів до виборів і закінчуватись за 1 добу до виборів. Законом забороняється публікувати рейтингові дослідження за 15 днів до виборів.

Виборчий бар'єр залишився, як і раніше, — 4%. При підрахунку голосів у депутатські мандати використовується методика Т. Хейра. Незважаючи на детальну регламентацію всіх етапів виборчого процесу, практична реалізація більшості по-

ложень Закону вказала як на наявність прогалин в законодавчому регулюванні виборчого процесу, так і на широке поле для вдосконалення існуючих положень.

На думку експертів громадської організації “Лабораторія законодавчих ініціатив”, у більшості випадків причиною зафіксованих порушень виборчого законодавства були не дефекти останнього, а правовий нігілізм, незнання закону та відсутність належного реагування з боку владних органів. Також слід визнати і нездатність більшості політичних партій, які стали повноправними суб’єктами виборчого процесу, реалізувати окреслені законом функції (насамперед, участь у формуванні виборчих комісій, наявність спостерігачів і т.д.).

Особливо потребують вдосконалення ті положення закону, які мають суттєвий вплив на виборчий процес, електоральну поведінку, результати виборів. Щодо таких положень закону висунуто пропозиції:

1) подовжити строки передвиборної кампанії. Це зумовлено цілим рядом об’єктивних причин: недостатній рівень підготовки членів виборчих комісій, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, обмеження права на оскарження рішень та ін.;

2) дозволити проводити агітацію від початку виборчої кампанії. Саме недостатність 50-денного терміну змушує суб’єктів виборчого процесу вдаватися до порушень. З іншого боку, збільшення строків передвиборної боротьби дасть змогу виборцям краще зорієнтуватись, а кандидатам і політичним партіям краще представити себе та власні позиції;

3) встановити законодавчі гарантії стосовно забезпечення доступу партій (блоків), кандидатів у народні депутати до ЗМІ, надання можливості вільно зустрічатись з виборцями тощо;

4) збільшити максимальний розмір витрат виборчого фонду суб’єктів виборчого процесу. Встановлення ж адміністративних обмежень стосовно нормативних витрат, які не можна пояснити економічними розрахунками, призводить до зворотних результатів, а саме — тінізації фінансових відносин учасників виборчого процесу;

5) запровадити механізм забезпечення рівної участі представників партій та блоків у складі виборчих комісій;

6) удосконалити законодавче визначення підстав для відмови у реєстрації та скасуванні рішень про реєстрацію кандидатів;

7) законодавчо закріпити статус і роль громадських організацій під час виборів народних депутатів.

Але, незважаючи на ряд недоліків, Закон “Про вибори народних депутатів України” від 31 жовтня 2002 р. забезпечив належну нормативно-правову основу для проведення виборів, що підтвердили як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці, котрі аналізували виборчий процес. Результати парламентських виборів 2002 р. засвідчили, що ряд положень Закону потребують змін, а відтак процес становлення виборчої системи в Україні є незавершеним.

Вибори 26 березня 2006 року відбулися відповідно до нового закону “Про вибори народних депутатів” на пропорційній основі, тобто за партійними списками. Це зумовило істотні відмінності як в організації підготовки та проведення виборів, так і в характері виборчих заходів.

Згідно з новим законом головними суб’єктами виборчого процесу стали політичні партії та партійні блоки, оскільки всі питання, пов’язані з організацією і проведенням виборчої кампанії, зачіпають усі політичні партії (формування депутатських списків, утворення виборчих блоків, формування окружних і дільничних комісій, організація роботи спостерігачів тощо). Відповідно до закону висувати кандидатів у депутати може партія, яка зареєстрована в установленому порядку Міністерством юстиції України за 365 днів до дня виборів. При реєстрації партійного списку вноситься грошова застава, яка становить дві з половиною тисячі мінімальних розмірів заробітної плати. Вперше в законі про вибори наголошується про відшкодування витрат партій, пов’язаних з фінансуванням їх передвиборної агітації. Йдеться про те, що ті партії (партії, що входили до блоків), списки яких отримали три (виборчий бар’єр) і більше відсотків голосів виборців, котрі взяли участь у голосуванні, дістають право на відшкодування витрат, пов’язаних з фінансуванням виборчої агітації, у розмірі фактично здійснених витрат, але не більше ста тисяч розмірів мінімальних заробітних плат.

Звичайно, що не всі партії прийматимуть рішення про участь у виборах, багато партій будуть утворювати виборчі блоки, і тільки деякі партії братимуть участь самостійно. Саме тому у виборчому законі значна увага приділяється питанням,

пов'язаним з утворенням виборчих блоків. Для створення блоку необхідно мінімум дві партії, які прийняли про це відповідні рішення на своїх зборах, конференціях, з'їздах. Такі рішення мають бути прийняті до закінчення терміну висування кандидатів у депутати. Тобто пізніше ніж за 90 днів до дня виборів подібні рішення будуть нелегітимними. Висуває Закон певні вимоги до назви партійних блоків, до виходу партій із блоків тощо. Рішення про розпуск партійного блоку має бути прийняте не пізніше як за 35 днів до дня виборів, оскільки в подальшому Закон позбавляє партії приймати такі рішення.

З прийняттям нового закону процес формування виборчої системи в Україні не завершився, оскільки в Законі є ряд положень, які є дискусійними і в подальшому можуть бути викладені по-іншому:

1. Питання про виборчий бар'єр. В Законі він є трьохвідсотковим. Такий відсоток опоненти вважають досить малим і його потрібно підняти до 5 — 7 %. З іншого боку, постає питання відсоткового бар'єру для партій і партійних блоків. Існує думка про те, що для партійних блоків виборчий бар'єр має бути збільшений.

2. Пропорційна виборча система з жорстким загальнонаціональним списком кандидатів деперсоніфікує виборчий процес. Є пропозиції застосування пропорційної системи регіональних партійних списків (так званий роз'єднаний електорат) або такого варіанту пропорційної системи, коли виборець крім партії може голосувати і за конкретних кандидатів у партійних списках (метод голосування з преференціями).

3. Потребують вдосконалення норми Закону щодо проведення передвиборної агітації.

Отже, прийняття нового закону про вибори народних депутатів за пропорційною системою має привести в майбутньому до чіткого структурування парламенту і партійного простору загалом (один із “законів М. Дюверже”). Хоча водночас слід відмітити, що такий вплив не є автоматичним і залежить від цілого ряду як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів (стабільний економічний і політичний розвиток, відсутність соціальних розколів у суспільстві, налаштованість політичної еліти на конструктивну співпрацю тощо).